

Religion och demokrati: protestantism, katolicism och islam i ett komparativt perspektiv

KRISTER LUNDELL

ABSTRACT
Religion and
Democracy:
Protestantism,
Catholicism and
Islam in Comparative
Perspective.

The aim of this article is to examine the impact of Protestantism, Catholicism and Islam on the level of democracy. Instead of treating religion as a continuous variable, as in previous studies, threshold values and dichotomous variables are used. As expected, the level of democracy among Muslim countries is very low, whereas Protestantism and Catholicism are positively associated with democracy. When four other explanatory variables are included in the analysis, Islam stands out as an important factor in determining the level of democracy. Islam is only surpassed by socio-economic development. Surprisingly enough, the impact of Catholicism on the level of democracy is approximately as strong as that of Protestantism. Concerning mean values, however, Protestant countries are somewhat more democratic than Catholic ones. Nevertheless, Catholicism is, in the light of statistical evidence, no longer inferior to Protestantism in producing democratic institutions.

Introduktion

Demokratin och dess determinanter är ett av statsvetenskapens centrala forskningsområden. Samtidigt som de demokratiska länderna blivit allt flera har faktorer med potentiell relevans för demokratinivån ökat och bidragit till en komplex helhet, där ingen faktor ensam förklarar demokratiskillnader mellan länder. En hög socio-ekonomisk utveckling och ett kapitalistiskt ekonomiskt system brukar dock nämnas som viktiga determinanter för en hög grad av demokrati. Geografiska kännetecknen ges ofta uppmärksamhet när man söker förklaringar till varierande demokratinivå. Kolonial bakgrund brukar tillmätas betydelse, likaså kulturella omständigheter. I denna artikel ämnar jag lyfta fram en kulturell faktor – religion.

I Axel Hadenius omfattande demokratiseringsstudie *Democracy and Development* (1992) framstår religion som en betydelsefull faktor vid förklarandet av länders demokratinivå.¹ Med hjälp av regressionsanalys visar Hadenius att kristendomen

har en positiv effekt på graden av demokrati, medan islam har en negativ effekt. Dessutom finns en skillnad mellan protestantism och katolicism – protestantism korrelerar starkare än katolicism med demokrati (Hadenius 1992, 120–121). Författaren påpekar, med hänvisning till bl.a. Gerhard Lenski och Jean Lenski (1974, 349), Samuel Huntington (1984, 208) och Sami Zubaida (1987, 31), att så gott som alla länder med en europeisk befolkning och en protestantisk majoritet har demokratiska regeringar. Hadenius säger vidare att religionerna avviker beträffande de mål de eftersträvar och att detta avspeglar sig i politiken. När mellanliggande och slutgiltiga mål är sammanflätade är demokrati oftast svårt att uppnå, vilket förklarar demokratins svaga tillstånd i muslimska länder. Islam skiljer inte mellan religion och politik – re-

¹ I samma verk har författaren konstruerat ett demokratiindex som han tillämpar i sin undersökning. Indexet löper från 0 till 10 och tidpunkten för mätningen av ländernas demokratinivå är 1988.

ligionen, staten och folket utgör en helhet. Skillnaden mellan protestantism och katolicism förklaras med att den förstnämnda uppmanar individuellt ansvar och är mindre fundamental till sin karaktär, medan den katolska kyrkan är intolerantare och mer dogmatisk. Den anser sig representera den sanna tron och har en starkare tendens att kontrollera sina medlemmars liv (Hadenius 1992, 118–119).

Kopplingen mellan protestantism och demokrati har inom forskningen förklarats på tre sätt: doktrinellt, organisatoriskt och ekonomiskt. Doktrinellt betonade den protestantiska läran individens tillträde till den heliga skriften och individens direkta förhållande till Gud. Den katolska kyrkan, däremot, framhävde prästerskapets medlande roll i kontakten mellan folket och Gud. De protestantiska kyrkorna var, för det andra, demokratiskt organiserade i motsats till den katolska kyrkans hierarkiska organisation bestående av präster, biskopar, ärkebiskopar, kardinaler och slutligen påven inklusive doktrinen om påvens ofelbarhet. För det tredje anses protestantismen ha uppmanat ekonomisk företagsamhet samt främjat utvecklingen av kapitalism och ekonomiskt välstånd, vilket i sin tur möjliggjort uppkomsten av demokratiska institutioner (Huntington 1991, 72–85).

Viktiga förändringar har emellertid skett inom den katolska kyrkan, i synnerhet sedan 1960-talet. Under större delen av 1800-talet ansågs monarkin vara den rätta statsformen; liberalism och demokrati förknippades med ateism och kristendomsfiendlighet. En viss attitydförändring kunde skönjas vid början av förra seklet och kyrkan har därefter gradvis rört sig mot ett accepterande av demokratin (Larsson 1997, 111–112). På 1960-talet uttalade sig den katolska kyrkan definitivt för ett demokratiskt styrelseskick. Det Andra Vatikankonsiliet 1962–65 spelade en stor roll i detta avseende (Fleet och Smith 2000, 1–8; se även Casanova 1994). Det viktigaste resultatet av dessa möten var påven Johannes den XXIII:s påpekande att katolska kyrkoledare har en skyldighet att moraliskt ta ställning till politiska frågor. Då man tidigare hade anpassat sig till autoritära regimer och ofta legitimerat dem intog den katolska kyrkan nu en kritisk inställning till diktatur och sociala orättvisor (Huntington 1991, 77–78; Karvonen 1997, 113). Huntington (1991, 76) påpekar att den tredje demokratiseringsvågen (1974–) till en övervägande del var en katolsk våg.

Hadenius är inte den första som empiriskt kartlagt mönstret mellan religion och demokrati. Även Kenneth Bollen (1979) redovisar ett signifikant samband mellan graden av demokrati och den procentuella andelen protestantiska invånare i 99 länder. Sambandet är emellertid rätt svagt och andra variabler, speciellt graden av ekonomisk utveckling, besitter större förklaringskraft. I Hadenius studie kvarstår däremot den protestantiska religionen som en viktig demokratideterminant efter inkludandet av socio-ekonomiska variabler i regressionsanalysen. I en jämförelse mellan protestantism och kristendom som helhet har protestantismen större förklaringskraft. Den katolska religionen är inte föremål för vidare analyser, eftersom dess standardiserade regressionskoefficient är endast 0.32 i jämförelse med 0.44 för protestantism. Islams negativa samband (–0.29) med demokrati antas vara en följd av den allmänt låga socio-ekonomiska utvecklingsnivån i muslimska länder (Hadenius 1992, 120–122).

Syfte och metod

I Hadenius studie behandlas religionerna som kontinuerliga variabler i form av procentuell andel av antalet utövare. I variabeln protestantism ingår 123 fall, i variabeln katolicism 125 fall och i variabeln islam ingår hela undersökningens population, 132 länder. Hadenius fäster således även vikt vid väldigt små proportioner av respektive religion. Då man betraktar religion som en kontinuerlig företeelse, gör man antagandet att en liten ökning av andelen protestanter (alternativt katoliker eller muslimer) ger utslag på variabeln demokratinivå. Det förefaller dock långsökt att anta att ett land där protestanterna uppgår till 20 procent av befolkningen skulle vara bättre rustat i demokratihänseende än ett land där andelen är 15 procent. Ett rimligt antagande är istället att det krävs en ”tillräckligt” stor andel utövare av en viss religion för att religionen ifråga skall antas ha betydelse för landets politik. Giovanni Sartori (1991, 248) har varnat komparativister för faran att behandla alla skillnader som gradskillnader och säger vidare att det undantagslösa ersättandet av en dikotom behandling med en kontinuerlig behandling skapar ett begreppsmässigt virrvarr.² Hadenius förfarings-

² Sartoris engelskspråkiga term är ”conceptual messiness”.

sätt har också kritiserats av Dag Anckar och Carsten Anckar (1995, 214–215). De hävdar att någon form av tröskelvärdet med avseende på andelen invånare som bekänner sig till en viss religion är avgörande i detta sammanhang. Författarna betraktar 50 procent av befolkningen som ett minimalt villkor, medan en tröskel på 70 procent kan anses vara övertygande. Med tanke på att de länder där protestanterna överstiger 70 procent av befolkningen är rätt få föredrar jag den lägre gränsen. I förestående undersökning dikotomiseras således samtliga religionsvariabler. De länder där varken protestanterna, katolikerna eller muslimer utgör en majoritet av befolkningen ingår i kategorin övriga länder.

Syftet med denna artikel är att med hjälp av en lämpligare operationalisering granska, förtydliga och vid behov korrigera Hadenius resultat beträffande religionens inverkan på graden av demokrati. Studien begränsar sig till de ovan diskuterade religionerna, eftersom övriga religioner inte förekommer tillräckligt ofta för att ingå i en komparativ analys. Inledningsvis studeras de tre religionernas samband med graden av demokrati på basis av aritmetiska medelvärden. Därefter mäts förklaringskraften hos protestantism och katolicism med avseende på graden av demokrati i ett bredare perspektiv. För att fastställa religionernas verkliga betydelse för graden av demokrati inkluderas härmed några andra variabler, som i litteraturen lyfts fram som viktiga demokratideterminanter, i en multipel regressionsanalys tillsammans med protestantism, katolicism och islam.

Uppgifterna om ländernas religionsprofiler är hämtade ur 1999 års upplaga av *Britannica Book of the Year*. Samtliga länder med en protestantisk, katolsk respektive muslimsk majoritet, inklusive gruppen övriga länder, återges i bilaga 1.³ Hadenius uppgifter om ländernas demokratinivå är idag föråldrade och här tillämpas därför de bedömningar som organisationen *Freedom House* tillhandahåller (URL:<http://www.freedomhouse.org/ratings/index.htm>). Bedömningarna baserar sig på två huvudsakliga kriterier: politiska rättigheter och medborgerliga friheter. Graden av politiska rättigheter respektive medborgerliga friheter bedöms längs en skala som antar värden mellan 1 och 7, varvid 1 poäng innebär att alla demokratikrav är uppfyllda,

medan 7 poäng tilldelas länder med totalitära förhållanden. Då vi sammanfogar ländernas poängantal för båda dimensionerna erhåller vi ett index som löper från 2 till 14. Demokratiindexet tillämpas dock i omvänd riktning för att positiva samband mellan förklarande faktorer och demokrati skall ge positiva regressionskoefficienter och vice versa. Demokratiska länder har således ett högt index, medan ett lågt värde innebär att demokratin är obefintlig. Tidpunkten för bedömningen av ländernas demokratinivå är 2001.

Religion och graden av demokrati – empirisk analys

Härmed övergår jag till att studera sambandet mellan de tre religionerna och graden av demokrati. Aritmetiska medelvärden för respektive religion återges i tabell 1. De protestantiska länderna, d.v.s. de länder där protestanterna utgör en majoritet av befolkningen, uppvisar en mycket hög genomsnittlig demokratinivå. De katolska ländernas genomsnittliga demokratinivå är också rätt hög, medan graden av demokrati i de muslimska länderna är mycket låg. Gruppen med övriga länder är av naturliga skäl brokig i religiöst avseende och placerar sig en aning ovanför mittpunkten på demokratiskalan. Modellen visar även att skillnaderna mellan religionerna är signifikanta.

Samtliga protestantiska länder förutom Salomonöarna uppvisar en tämligen hög demokratinivå – arkipelagens demokratiindex är 8. Mer än hälften av de protestantiska länderna, bl.a. alla nordiska länder, har det högsta tänkbara värdet 14. Den betydligt talrikare gruppen av katolska län-

Tabell 1. Protestantiska, katolska, muslimska och övriga länder samt demokratinivå. Aritmetiska medelvärden.

Religion	FH	N	Standardavvikelse
Protestantism	12.75	16	1.844
Katolicism	11.33	52	3.027
Islam	5.20	45	2.232
Övriga länder	9.00	79	3.672
Eta ²	.392		
Sign.	.000		

FH = Freedom House. Sammansatta poängantal, omvänd skala.

³ Vatikanstaten ingår inte i studien, eftersom staten inte noteras av Freedom House.

der präglas av större variation. Standardavvikelsen är ca 3 enheter jämfört med 1.8 enheter i den protestantiska gruppen. En knapp majoritet av de katolska länderna har de utmärkta värdena 14 eller 13, och bland dessa länder är Luxemburg, Litauen, Costa Rica och Saint Lucia. I den katolska populationen finns även några länder med autoritära styrelseformer, t.ex. Equatorial-Guinea och Haiti. Icke-demokratierna är dock rätt få i den katolska världen; 42 av totalt 52 katolska länder överskrider indexvärdet 9 och endast 5 länder har ett lägre värde än 8. Bland de muslimska länderna kan endast Mali med värdet 11 betraktas som en demokrati. En handfull länder – Senegal, Albanien, Bangladesh och Indonesien – befinner sig på gränsen mellan demokrati och icke-demokrati med indexvärdet 9, medan de övriga muslimska länderna har en lägre demokratinivå. Protestantismen och katolicismen verkar således ha en positiv och islam en negativ effekt på graden av demokrati.

Konkurrerande variabler

Skillnaderna i demokratinivå mellan världens länder beror givetvis även på andra faktorer än religion. Huntington menar att orsakerna till demokratisering varierar avsevärt från en plats till en annan och vid olika tidpunkter. Ingen faktor förmår ensam förklara skillnader i demokratisering mellan olika länder men ingen faktor är heller ensam nödvändig för utvecklingen av demokrati i alla världens länder. Författaren påpekar att varje demokratiseringsprocess är en följd av flera samverkande faktorer (Huntington 1991, 38). Jag skall nu introducera några faktorer som i litteraturen lyfts fram som viktiga determinanter för demokrati. Dessa faktorer är socio-ekonomisk utveckling, ekonomiskt system, kolonial bakgrund och östatus. I Hadenius (1992) undersökning framstår de två förstnämnda som ytterst viktiga faktorer – de är möjligen de främsta determinanterna för en hög demokratinivå. Inkluderandet av kolonial bakgrund motiveras bl.a. av Larry Diamonds och Seymour Lipsets påstående att en av de mest vedertagna determinanterna för demokrati i tredje världen är huruvida landet har styrts av Storbritannien eller inte (1995, 263). Hadenius anger även en orsak till att inkludera östatus i analysen. Han säger visserligen att den höga demokratinivå bland östater är en följd av att de flesta öarna är protes-

tantiska men Dag Anckar och Carsten Anckar har ogiltigförklarat även denna slutsats (1995, 211–229). Nedan följer en presentation av dessa fyra variabler samt deras relevans för graden av demokrati.

Socio-ekonomisk utveckling

Seymour Martin Lipsets välkända tes, som i korthet lyder att ekonomiskt välstånd förbättrar möjligheterna att upprätthålla demokrati, är övertygande ännu idag (1959, 75). Bl.a. Larry Diamond (1992) har konstaterat att den ekonomiska utvecklingsnivån förefaller vara viktigast av de faktorer som förklarar demokratis framgång och misslyckande i världen. Sambandet mellan ekonomisk utveckling och demokrati är sålunda uppenbart redan vid en ytlig blick på världens länder och på senare tid har forskarna varit överens om att det är modernisering och socio-ekonomisk utveckling, snarare än direkta ekonomiska faktorer, som spelar en avgörande roll (t.ex. Hadenius 1992, 77–91; Karvonen 1997, 28–44). Moderniseringsteoriens grundsats är att en allmän ekonomisk utveckling leder till en allomfattande förvandling av samhället, som i sin tur ger upphov till politisk förändring i demokratins favör.

Som mått på socio-ekonomisk utveckling använder jag här *Human Development Index* (HDI), konstruerat av *United Nations Development Programme*. Indexet har tre komponenter: livslängd, utbildning och levnadsstandard. Med livslängd avses den förväntade levnadstiden för landets invånare. Utbildning kombinerar läs- och skrivkunnet (två tredjedelars vikt) och antalet år av skoling för invånarna i genomsnitt. Levnadsstandard mäts med köpkraften, som bestäms av BNP per capita justerat med de lokala levnadskostnaderna. Samtliga komponenter kan anta värden mellan 0 och 1 och medelvärde utgör ländernas HDI (URL:<http://www.undp.org/hdr2003/>). Den senast utförda mätningen beskriver situationen år 2001. Av metodologiska skäl borde graden av socio-ekonomisk utveckling mätas några år tidigare än graden av demokrati, eftersom variationer i den förra variabeln antas förklara variationer i den senare. Den föregående bedömningen, som beskriver läget år 1995, är dock bristfällig och jag väljer därför mätningen år 2001. En kontroll av överensstämmelsen mellan alla länders HDI för år 1995 och 2001 resulterar i korrelationskoefficienten 0.993,

vilket innebär att överensstämmelsen är nästan fullständig.

Ekonomiskt system

Enligt de flesta forskare är demokratin sammanbunden med en viss form av ekonomisk organisation, nämligen kapitalism. Det påpekas ofta att dessa två företeelser uppstod samtidigt i ett historiskt perspektiv (Hadenius 1992, 103). Kapitalism innebär att kapitalvarorna, d.v.s. produktionsmedlen, primärt ligger i händerna på enskilda individer och privata sammanslutningar, inte staten eller samhället (Karvonen 1997, 62). Charles Lindblom har noterat att de mest demokratiska länderna kännetecknas av väsentliga inslag av marknads ekonomi och privat ägarskap (1977, 161–165). Efter kommunismens kollaps har allt fler bedömare anslutit sig till uppfattningen att demokrati förutsätter ett ekonomiskt system som är baserat på kapitalistiska principer. Även Hadenius finner ett starkt samband mellan kapitalism och graden av demokrati. Då kapitalism analyseras tillsammans med olika mått på modernisering försvagas sambandet en aning, men det kvarstår dock (Hadenius 1992, 108–111).

I denna undersökning tillämpar jag den klassificering av ekonomiska system som anges i *Freedom in the World: 1997–1998* (1998). Eftersom ekonomisk organisationsform antas påverka graden av demokrati, bör mätningen av organisationsformen ske några år tidigare än mätningen av demokratinivån. Den nyssnämnda källan skiljer mellan sju olika typer av ekonomisk organisation. Utvecklade marknadsekonomier och tredje världens ekonomier med en modern marknadssektor bildar kategorin *kapitalistisk ekonomi* (Capitalist).⁴ Länder som kombinerar privat företagsamhet med en viss inblandning av regeringen i ekonomiska frågor beträffande välfärdspolitik ingår i kategorin *blandad kapitalistisk ekonomi* (Mixed Capitalist). *Kapitalistisk-statsägd ekonomi* (Capitalist-Statist) är benämningen på de ekonomier som har såväl en stor marknadssektor som regeringsägda företag. *Blandad kapitalistisk-statsägd ekonomi* (Mixed Capitalist-Statist) kallas ekonomier som har samma kännetecken som ekonomierna i föregående

kategori inklusive omfattande sociala välfärdsprogram. Ekonomier i kategorin *blandad statsägd ekonomi* (Mixed Statist) är huvudsakligen kontrollerade av regeringen men har även en betydande del privata företag, medan länder i kategorin *statsägd ekonomi* (Statist) kännetecknas av att hela ekonomin är direkt eller indirekt under regeringens kontroll. Icke-industriella ekonomier kallas *traditionella* eller *för-industriella* (Traditional eller Pre-industrial) (Freedom in the World 1998, 104). Då man utesluter den sistnämnda kategorin, som endast representeras av Bhutan, erhåller man en ordinal skala med sex värden som mäter graden av kapitalism/statlig styrning. För att göra variablerna i regressionsanalysen så enhetliga som möjligt tilldelas länder i kategorin *kapitalistisk ekonomi* värdet 1, medan länder i kategorin *statsägd ekonomi* får värdet 0. De mellanliggande kategorierna erhåller här, i ovannämnd ordning, värdena 0.8, 0.6, 0.4 och 0.2.

Kolonial bakgrund

Vid letandet efter förklaringar till den varierande demokratinivån bland tredje världens länder brukar ländernas koloniala bakgrund ofta uppmärksammas. Kolonialmakterna administrerade sina kolonier på olika sätt och införde representativa politiska organ i varierande utsträckning, vilket sägs ha givit länderna i tredje världen olika förutsättningar att utveckla ett demokratiskt styrelsekick. Speciellt ett brittiskt kolonialt förflutet anses vara gynnsamt för framväxten av demokrati. Vid förklarandet av det brittiska koloniala arvets positiva effekt lyfter Myron Weiner (1987) fram två komponenter: etablerandet av rättssäkerhet med hjälp av effektiva byråkratiska och rättsliga institutioner samt sörjandet för allmänna val och representation, vilket integrerade en stor del av lokalbefolkningen. Den långsamma övergången från brittiskt styre till lokalt ledarskap bidrog till att de post-koloniala politiska strukturerna liknade den brittiska parlamentariska demokratin. Diamond och Lipset hävdar att en av de mest vedertagna determinanterna för en demokratisk styrelseform i tredje världen är huruvida landet har styrts av Storbritannien eller inte. Långt ifrån alla f.d. brittiska kolonier har blivit stabila demokratier men de mest framgångsrika demokratierna i tredje världen, menar författarna, har ett förflutet som brittisk koloni (Diamond och Lipset 1995, 263–264).

⁴ Benämningarna på de ekonomiska organisationsformerna är författarens egna översättningar. Originaltermerna anges inom parentes.

Diamond och Lipset (1995, 265) skriver vidare att den amerikanska koloniala administrationen i stor utsträckning liknade det brittiska styret. Speciellt i Filippinerna lämnade USA efter sig ett viktigt institutionellt arv, som bl.a. innefattade allmän utbildning, hög läs- och skrivkunnsighet och fria massmedia. I en studie av Carsten Anckar (1997) jämförs amerikanskt kolonialstyre med brittisk överhöghet i motsats till övriga kolonialmakter. Det finns skäl att anta, menar Anckar, att länder under amerikanskt styre, på samma sätt som f.d. brittiska kolonier, varit föremål för påtryckningar som syftat till införandet av en demokratisk styrelseform (Anckar 1997, 40). Det samma gäller för länder som administrerats av Australien och Nya Zeeland under Förenta Nationernas förmynderskap. Anckar inkluderar även Storbritannien och USA bland länder med ett brittiskt eller amerikanskt kolonialt förflutet samt länder under FN:s förmynderskap, eftersom det inte är den koloniala bakgrunden i egentlig mening utan de demokratiska värdena och konstitutionella strukturerna hos moderländerna som antas förklara demokratinivån. I denna undersökning följer jag samma strategi. Alla länder som uppfyller ovannämnda kriterier, inklusive Storbritannien och USA, erhåller värdet 1 medan övriga länder får värdet 0. Ytterligare några avgränsningar bör göras. Om avkoloniseringen har skett för väldigt länge sedan kan det koloniala arvet inte tillmätas stor betydelse. I linje med Hadenius beaktar jag därför endast sådana länder som varit koloniserade under 1900-talet. Vidare krävs att kolonialstyret har varat minst tio år. Om flera kolonialmakter varit närvarande i ett land beaktas den senaste kolonialmakten, och vid fall av delat kolonialstyre noteras den makt som härskat över större delen av territoriet (Hadenius 1992, 130, 195–196).

Östatus

I analyser av länders fysiska egenskaper och deras politiska relevans är östater av speciellt intresse. Dessa stater är ofta små, både i termer av areal och befolkning. P.g.a. isolering och tydliga gränser har de förutsättningar att driva fram en starkare solidaritetskänsla och en större enighet än fastland som ofta direkt gränsar till flera andra länder (Ostheimer 1975, 17). Vid en jämförelse mellan östater och fastland finner Hadenius en markant skillnad i graden av demokrati. Östaterna erhåller det

genomsnittliga värdet 7.1 medan de övriga länderna inte når högre än 3.6. Öfaktorns förklaringsseffekt kvarstår också efter en kontroll för storlek, kapitalism och socio-ekonomiska faktorer, men då protestantism inkluderas i regressionsanalysen, försvinner det signifikanta sambandet för östaternas del. Hadenius konkluderar därför att den höga demokratinivån bland östater främst är en följd av att staterna i stor utsträckning är protestantiska (1992, 126–127, 195).

Dag Anckar och Carsten Anckar (1995) framhåller, i polemik mot Hadenius, att östater, speciellt små östater, minsann besitter kvaliteter som förklarar varför de är mera demokratiska än andra länder. För det första karakteriseras de av avlägsenhet från omvärlden, vilket befrämjar sammanhållning och solidaritet. De uppammar hos sina medborgare en känsla av att de är ensamma i världen och utlämnade åt sitt eget öde. Därför tenderar sammanhållningen att vara större. Eftersom staterna ofta är små, är det byråkratiska maskineriet inte präglad av komplexa interaktionsnät och en omfattande organisatorisk hierarki behövs inte. Detta gör det lättare för medborgarna att förstå beslutsprocessen och begripa hur medel relateras till mål. Öppna kommunikationskanaler mellan de styrande och de styrda är även lättare att upprätta i små östater och ledarna kan bilda sig en bättre uppfattning om vad som sker i samhället. Slutligen påpekar författarna att små enheter ofta är mer homogena än stora enheter, vilket främjar kunskap, hänsynstagande och deltagande (Anckar och Anckar 1995, 220–222). Även östatus analyseras här som en dummyvariabel: samtliga östater erhåller värdet 1 medan de övriga länderna får värdet 0.

Kompletterande analys

I detta avsnitt jämförs protestantismens, katolicismens och islams förklaringskraft med de konkurrerande variabelernas effekt på graden av demokrati genom en multivariat analys. Såsom tidigare framgick analyseras religionerna i form av dummyvariabler. För att ett land skall klassificeras som protestantiskt krävs att minst hälften av befolkningen bekänner sig till någon av de olika protestantiska riktningarna. Samtliga länder med en protestantisk majoritet erhåller således värdet 1 medan alla övriga länder får värdet 0. Samma regel gäller variabelerna katolicism och islam. Kate-

Tabell 2. Protestantism, katolicism, islam, socio-ekonomisk utveckling, kapitalism, kolonial bakgrund, östatus och demokratinivå. Regressionsanalys.

Oberoende variabler	B	T	Sig.
Protestantism	1.617	1.960	.052
Katolicism	1.164	2.257	.025
Islam	-3.388	-6.632	.000
Socio-ekon. utveckling	6.986	5.770	.000
Kapitalism	2.935	4.698	.000
Kolonial bakgrund	-.187	-.372	.711
Östatus	.291	.523	.602
Adj. R ²	.545		
Sign.	.000		
N	171		

Siffrorna anger den ostandardiserade b-koefficienten, t-värdet samt signifikansvärdet.

gorin med övriga länder fungerar som kontrollgrupp.

Inledningsvis har förekomsten av en eventuell multikollinearitet mellan de oberoende variablerna testats. Korrelationen mellan kolonial bakgrund och östatus är rätt hög (0.447) men detta hindrar dock inte att båda variablerna inkluderas i en regressionsanalys. Det starkaste bivariata sambandet (0.604) finns mellan socio-ekonomisk utveckling och graden av demokrati.

Av tabell 2 framgår att variablerna tillsammans förklarar 54.5 procent av variationen i graden av demokrati bland världens länder. Kolonial bakgrund och östatus har i praktiken ingen effekt på demokratinivån. Bland religionerna framstår islam som den viktigaste determinanten för graden av demokrati i världens länder. Det är, närmare bestämt, frånvaron av ett muslimskt flertal som härvid utgör en viktig förutsättning för framtagandet av en hög demokratinivå. Endast socio-ekonomisk utveckling uppvisar ett högre b-värde än islam. Förutom socio-ekonomisk utveckling och islam är effekten av kapitalism också signifikant på 0.01-nivån. De kristna religionerna ger ett splittrat intryck i denna modell. Det högre b-värdet för protestantismens del antyder att protestantismen har större effekt än katolicismen på graden av demokrati. Katolicismen har dock ett högre t-värde och dess samband med demokratinivån har ett strängare signifikansvärde än motsvarande samband för protestantismens del. Sambandet mellan protestantism och graden av demokrati är inte ens signifi-

kant på 0.05-nivån. Om kolonial bakgrund och östatus utesluts ur regressionsmodellen blir emellertid också sambandet mellan protestantism och demokrati signifikant på nämnda nivå.

En bivariat jämförelse mellan katolicism och protestantism antyder också att katolicismen har större effekt än protestantismen på graden av demokrati: korrelationskoefficienterna är 0.346 respektive 0.308. Ändå uppvisar de protestantiska länderna en högre genomsnittlig demokratinivå än de katolska länderna samt ett högre b-värde i den multivariata analysen. En förklaring till detta paradoxala resultat är att den protestantiska gruppen består av mycket färre fall än den katolska gruppen. Även om 15 protestantiska länder av totalt 16 kan betecknas som demokratiska, är antalet katolska demokratier betydligt större. Denna numerära överlägsenhet gör att katolicismen erhåller ett högre t-värde samt en starkare signifikans. Även förekomsten av ett undantag bland de protestantiska länderna bidrar till denna paradox. Det bör också påpekas att endast 13 protestantiska länder ingår i regressionsanalysen, eftersom Marshallöarna, Nauru och Tuvalu saknar HDI-värden. Frånvaron av dessa tre demokratier försvagar ytterligare protestantismens förklaringskraft i jämförelse med de konkurrerande variablerna. Denna omständighet bidrar dock inte nämnvärt till det högre t-värdet och den starkare signifikansen för katolicismens del, eftersom också fem katolska länder med berömvärd demokratinivå saknas i analysen av ovan nämnda orsak.

Sammanfattning och diskussion

Den empiriska analysen föranleder tre generella slutsatser:

- 1) Islam utgör i ett komparativt perspektiv en viktig determinant för graden av demokrati bland världens länder. Effekten är negativ.
- 2) Socio-ekonomisk utveckling och kapitalism har en större positiv effekt än protestantism och katolicism på graden av demokrati.
- 3) Katolicismen framstår, i motsats till tidigare forskning, som en ungefär lika stark determinant för demokrati som protestantism. Den genomsnittliga demokratinivån är dock högre bland protestantiska länder, vilket faller avgörandet i protestantismens favör.

Det är skäl att i anknytning till den tredje slutsat-

sen ovan påpeka att av de protestantiska länderna saknar endast Salomonöarna demokratiska strukturer vid tidpunkten för denna undersökning, medan flera katolska länder saknar en demokratisk styrelseform. Tilläggas kan att Salomonöarna före de interna oroligheterna år 2000 upplevde ett par decennier av oavbrutet demokratiskt styre. De kompakta icke-demokratierna är dock rätt få i den katolska världen och över fyra femtedelar av de katolska länderna kan betecknas som demokratiska eller partiellt demokratiska. Vi kan således konkludera att katolicismen inte längre är underlägsen protestantismen i framtagandet av en hög demokratinivå. Dessa två religioner bör snarast betraktas som ungefär jämlika i detta avseende. På denna punkt har Hadenius resultat därmed korrigerats. Hans slutsats med avseende på islam och graden av demokrati har, å andra sidan, delvis bekräftats. Demokratinivån är fortfarande mycket låg bland muslimska länder. Hadenius konstaterade att det negativa sambandet mellan islam och graden av demokrati troligen är en följd av den allmänt låga graden av modernisering i den muslimska världen. Jag förhåller mig kritisk till denna slutsats. I Mellanöstern finns flera länder med tämligen hög socio-ekonomisk utvecklingsnivå som är i total avsaknad av demokrati. Mali, som uppvisar den hög-

sta demokratinivån bland världens muslimska länder, är däremot ett av världens minst utvecklade länder i socio-ekonomiskt avseende. Moderniseringsgraden är visserligen låg i merparten av de muslimska länderna men detta kan vara en direkt följd av islam. I så fall utgör den socio-ekonomiska utvecklingsgraden en mellankommande variabel, med förstärkande effekt, i relationen mellan islam och graden av demokrati.

Den representativa demokratin har inte fått fotfäste i den muslimska världen. Allmänna val genomförs nog regelbundet i många muslimska länder och en viss politisk konkurrens tillåts på flera håll, men maktutövandet har alltså en autoritär prägel. Grundläggande politiska rättigheter och friheter tillgodoses inte och en verklig demokrati uppstår därmed inte. Orsakerna står i hög utsträckning att finna i islams karaktär som en komplett samhällsordning med föga utrymme för individualism och öppenhet. Den muslimska världens inställning till sekularisering och avståndstagandet från det västerländska samhället försvårar ytterligare etablerandet av en demokratisk politisk kultur. Västerlandets försök att införa grundläggande mänskliga rättigheter och andra ideal som relateras till demokrati uppfattas ofta som ett uttryck för västerländsk kulturimperialism.

Bilaga 1. Protestantiska, katolska, muslimska och övriga länder samt demokratinivå 2001 enligt Freedom Houses indexering. Sammansatta poängantal, omvänd skala.

Protestantiska länder (N = 16):

Antigua & Barbuda 10, Bahamas 14, Barbados 14, Danmark 14, Finland 14, Island 14, Marshallöarna 14, Namibia 11, Nauru 12, Norge 14, Papua Nya Guinea 11, Saint Kitts & Nevis 13, Saint Vincent & Grenadinerna 13, Salomonöarna 8, Sverige 14, Tuvalu 14

Katolska länder (N = 52):

Andorra 14, Angola 4, Argentina 10, Belgien 13, Belize 13, Bolivia 12, Brasilien 10, Burundi 4, Cape Verde 13, Chile 12, Colombia 8, Costa Rica 13, Dominica 14, Dominikanska republiken 12, Ecuador 10, El Salvador 11, Equatorial-Guinea 4, Filippinerna 11, Frankrike 13, Grenada 13, Guatemala 9, Haiti 4, Honduras 10, Irland 14, Italien 13, Kiribati 14, Kroatien 12, Liechtenstein 14, Litauen 13, Luxemburg 14, Malta 14, Mexico 11, Monaco 13, Nicaragua 10, Panama 13, Paraguay 9, Peru 12, Polen 13, Portugal 14, Rwanda 3, Saint Lucia 13, San Marino 14, Sao Tome & Principe 13, Seychellerna 10, Slovakien 13, Slovenien 13, Spanien 13, Ungern 13, Uruguay 14, Venezuela 8, Österrike 14, Östra Timor 8

Muslimska länder (N = 45):

Afghanistan 2, Albanien 9, Algeriet 5, Azerbajdzjan 5, Bahrain 5, Bangladesh 9, Brunei 4, Burkina Faso 8, Comorerna 6, Djibouti 7, Egypten 4, Eritrea 3, Förenade Arabemiraten 5, Gambia 6, Guinea 5, Indonesien 9, Irak 2, Iran 4, Jordanien 6, Kirgizistan 5, Kuwait 7, Libanon 5, Libyen 2, Malaysia 6, Maldiverna 5, Mali 11, Marocko 6, Mauretanien 6, Niger 8, Oman 5, Pakistan 5, Qatar 4, Saudiarabien 2, Senegal 9, Sierra Leone 7, Somalia 3, Sudan 2, Syrien 2, Tadzjikistan 4, Tchad 5, Tunisien 5, Turkiet 7, Turkmenistan 2, Uzbekistan 3, Yemen 4

fortsätter på nästa sida

Bilaga 1. fortsätter

Övriga länder (N = 79):

Armenien 8, Australien 14, Belau 13, Benin 11, Bhutan 3, Bosnia-Herzegovina 7, Botswana 12, Bulgarien 12, Centralafrikanska Republiken 6, Cypern 14, Demokratiska republiken Kongo 4, Elfenbenskusten 7, Estland 13, Etiopien 6, Fidji 9, Gabon 7, Georgien 8, Ghana 11, Grekland 12, Guinea-Bissau 7, Guyana 12, Indien 11, Israel 12, Jamaica 11, Japan 13, Jugoslavien 10, Kambodja 5, Kamerun 4, Kanada 14, Kazakstan 5, Kenya 5, Kina 3, Kongo 7, Kuba 2, Laos 3, Lesotho 8, Lettland 13, Liberia 4, Madagaskar 10, Makedonien 8, Malawi 9, Mauritius 13, Mikronesiska federationen 13, Moldavien 10, Mongoliet 11, Mozambique 9, Myanmar 2, Nederländerna 14, Nepal 9, Nigeria 7, Nordkorea 2, Nya Zeeland 14, Rumänien 12, Ryssland 6, Schweiz 14, Singapore 6, Sri Lanka 9, Storbritannien 13, Surinam 13, Swaziland 5, Sydafrika 13, Sydkorea 12, Taiwan 13, Tanzania 8, Thailand 11, Tjeckien 13, Togo 6, Tonga 8, Trinidad & Tobago 10, Tyskland 13, Uganda 5, Ukraina 8, USA 14, Vanuatu 12, Vietnam 3, Vitryssland 4, Västra Samoa 12, Zambia 7, Zimbabwe 4

Källor: Britannica Book of the Year (1999); <URL:<http://www.freedomhouse.org/ratings/index.pdf>>.

REFERENSER

- Anckar, Carsten. 1997. Size and Democracy. Some Empirical Findings. Ingår i Dag Anckar och Lars Nilsson (red.), *Politics and Geography: Contributions to an Interface*. Sundsvall: Mid-Sweden University Press.
- Anckar, Dag och Anckar, Carsten. 1995. Size, Insularity and Democracy. *Scandinavian Political Studies* 18, 211–229.
- Bollen, Kenneth A. 1979. Political Democracy and Timing of Development. *American Sociological Review* 44: 572–587.
- Britannica Book of the Year. 1999. Chicago: Encyclopedia Britannica.
- Casanova, José. 1994. *Public Religions in the Modern World*. Chicago: University of Chicago Press.
- Diamond, Larry. 1992. Economic Development and Democracy Reconsidered. Ingår i Gary Marks och Larry Diamond (red.), *Reexamining Democracy. Essays in Honour of Seymour Martin Lipset*. Newbury Park: Sage Publications.
- Diamond, Larry och Lipset, Seymour M. 1995. Colonialism. Ingår i Seymour M. Lipset (red.), *The Encyclopedia of Democracy. Volume I*. London: Routledge.
- Fleet, Michael och Smith, Brian H. 2000. *The Catholic Church and Democracy in Chile and Peru*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Freedom House [URL:<http://www.freedomhouse.org/ratings/index.pdf>].
- Freedom in the World. 1998. *The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties, 1997–1998*. 1998. New York: Freedom House.
- Hadenius, Axel. 1992. *Democracy and Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Huntington, Samuel. 1984. Will More Countries Be Democratic? *Political Science Quarterly* 99, 193–218.
- Huntington, Samuel. 1991. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Karvonen, Lauri. 1997. *Demokratisering*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, Reidar. 1997. *Politiska ideologier i vår tid*. 6:e upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Lenski, Gerhard och Lenski, Jean. 1974. *Human Societies*. New York: McGraw-Hill.
- Lindblom, Charles. 1977. *Politics and Markets. The World's Political-Economic Systems*. New York: Basic Books.
- Lipset, Seymour M. 1959. Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *American Political Science Review* 53:1, 69–105.
- Ostheimer, John M. (red.). 1975. *The Politics of the Western Indian Ocean Islands*. New York: Praeger.
- Sartori, Giovanni. 1991. Comparing and Miscomparing. *Journal of Theoretical Politics* 3, 243–257.
- United Nations Development Programme [URL:<http://www.undp.org/hdr2003/>].
- Weiner, Myron. 1987. Empirical Democratic Theory. Ingår i Myron Weiner och Ergun Özbudun (red.), *Competitive Elections in Developing Countries*. Durham: Duke University Press.
- Zubaida, Sami. 1987. The Quest for the Islamic State: Islamic Fundamentalism in Egypt and Iran. Ingår i Lionel Caplan (red.), *Studies in Religious Fundamentalism*. London: MacMillan Press.